

Мортон Смиа, Артура Дарбија Нока (Arthur Darby Nock) и Стерлинга Доуа (Sterling Dow).

Изван овог биографског оквира, претежног у другим радовима у овој књизи, налази се текст посвећен новом, оксфордском издању на енглеском језику Ничеових раних базелских предавања о хеленској реторици² под насловом *Friedrich Nietzsche on Rhetoric and Language* (Edited and Translated with a Critical Introduction by Sander L. Gilman, Carole Blair, David J. Parent /1989/). Детаљна критичка анализа Ничеовог *Abriss der Geschichte der Beredsamkeit* следи на пуних 25 страна (234—259), јер Калдер верује да и фрагменти (Skrapс) бележака за предавања „тако великог и утицајног мислиоца” какав је Ниче заслужују да буду штампани, што омогућује потомцима да га боље проуче и разумеју.

Два су прилога посебно занимљива за европског, односно нашег читаоца, о два велика класична семинара на америчким универзитетима Колумбији у Њујорку³ и Харварду. Документа, успомене и лични утисци о Курту фон Фрицу, Вилијаму Аботу Олдфадеру (William Abbott Oldfather, 1880—1945), Џону Хјустону Финлију (J. H. Finley), Грину, Јегеру, Ноку, Џошуи Вотмоу (Joshua Whatmough) и Витмену јесу не само занимљиво штиво него и права мала галерија професора и научника и њихових класичних програма и наставе којима су изграђивали америчку класичну струку, и грчку и латинску.

Цела је књига пуна исцрпних биобиблиографских података о многим личностима и ситуацијама, а укључује и нека полемичка разматрања. Излаже се, на пример, како је Виламовиц „спасавао” Еурипида од *damnatio* од Шлегела и Ничеа, или како је он одговорио Голо Ману на његов погрешан приказ. У књизи се разматра и Сапфин портрет из пера Ф. Г. Велкера (Friedrich Gottlieb Welcker) и оцењује се како је то утицало на Виламовица.

Ова крајње занимљива, интригантна и корисна књига, какву би човек пожелело да има и о нашим научницима, допуњена је детаљним индексом личности.

Ксенија Марицки Гађански

UDC 871.09-13

„ЕПСКО ЛУДИЛО”: НОВО ЧИТАЊЕ АНТИЧКОГ ЕПА

Debra Hershkowitz, *The Madness of Epic: Reading Insanity from Homer to Statius*, Clarendon Press, Oxford 1998, 303 стр.

Књига *The madness of epic* садржи пет одвојених студија у којима се аутор позабавио појмом лудила и његовом улогом у античком епу, посебно римског доба. Након уводне главе, где се дају и основна објашњења поступка примењеног у раду, у пет одвојених глава обрађени су Вергилијева *Енеида*, *Илијада* и *Одисеја*, Луканов *Грађански рат* и Овидијева *Меџаморфозе*, као и Стацијева *Тебаида*. Сваком епу приступа се на нов начин, метода истра-

² В. о томе и мој рад *О љублици: из Ничеових предавања*, Ниче и модерна естетика (зборник радова), Естетичко друштво Србије, Београд 1995, 103—112 (с резимеом на немачком језику).

³ Тамо сам имала прилику да будем Visiting Scholar 1966/67. године.

живања варира од дела до дела, а креће се од лингвистичке до социолошке и психолошке, при чему се примењују или савремене теорије о лудилу или се дело проучава у свом античком контексту, тј. у оквиру античких теорија о лудилу. Ипак, пажљиво примењујући теорије савремених психолога и не залазећи, углавном, у строго психолошку анализу ликова, аутор се задржава у границама књижевне анализе текста, па стога даје само смернице за једно ново читање античке књижевности. По речима самог аутора, ова књига није покушај да се лудило дефинише у контексту античког епа, нити да се одреде његове границе, већ да се из свих углова расветли његова природа и значај за поетику сваког појединог епа.

У уводној глави аутор нас најпре упознаје са најзначајнијим савременим теоријама о пореклу лудила, и повезује их са теоријама које се могу наћи у античкој литератури. У античким медицинским списима налазе се зачеци савремених неуробиолошких теорија — извор менталне болести тражи се у телесним поремећајима. Према психолошким теоријама Фројда и Лакана, узрок лудила су поремећаји унутар саме личности. Сличан однос према лудилу има и античка философија. Грчки и римски философи гледају на лудило као на болест душе која се може лечити помоћу философије. За савремене социолошке теорије лудило представља један друштвени феномен условљен поремећајима у интерперсоналним односима. Идеје о спољним чиниоцима као узроку лудила биле су присутне још у антици и одразиле су се у представама о божанској интервенцији као његовом изазивачу. Аутор примећује да је у римској епизи до највећег изражаја дошао социолошки концепт, тј. да је лудило овде најчешће изазвано божанском интервенцијом. Под најјачим утицајем медицинске мисли био је Аполоније Рођанин, чије описе Медејиног и Херакловог лудила карактеришу медицинска терминологија и наглашени психолошки натурализам.

Описи лудила у епској поезији одражавају различите ставове класичне мисли према овој појави, тако да сви они могу допринети књижевној поетици једног епичара. Ипак, за епску поезију много су значајније слике лудила које се могу наћи у другим књижевним жанровима: лирици, комедији, а посебно трагедији.

У поглављу под насловом *Scaenis agitated Orestes* аутор истиче да је позноримски еп преузео централну улогу лудила од грчке трагедије 5. века. Грчко трагичко лудило смешта се овде у римски контекст и прожима се римским политичким и философским идејама, посебно стоичким. Ова разлика је, такође, условљена и самом природом ова два жанра. Код римских епичара *furor* има сталну мотивациону улогу. Први пут лудило ову улогу стиче код Вергилија. Лудило појединих јунака у *Енеиди* покреће део радње, а код каснијих песника, који су писали под Вергилијевим утицајем, лудило покреће радњу целог епа. Стога је прилично велика пажња посвећена истраживању интертекстуалних утицаја у римској књижевности. Поједини аутори преузимају једни од других и варирају раније установљене моделе лудила, при чему улога и значај лудила код каснијих аутора постају све већи, и оно се проширује и на метапоетички план, да би достигло врхунац у Стацијевој *Тебаиди*.

У глави која носи наслов *Vergils Aeneid: Romans and irrational*, најпре у анализи Туновог лика, а затим, на ширем плану, у анализи деловања Јупитера и Јуноне, аутор долази до закључка да концепти *furor*, који покреће Јунона, и *fatum*, чији је творац Јупитер, за које се обично сматра да су два супротстављена начела у *Енеиди*, у суштини представљају делове јединственог концепта, где се не може тачно одредити граница која их раздваја. При томе

је концепт *furor* заправо кључан за само постојање радње епа. Од самог почетка Јупитер тежи да заврши радњу ограничавајући борбени *furor*, који сваки пут изнова изазива Јунона. Од седмог певања, када богиња позива Алекту из подземља, *furor* постаје доминантан у делу. При томе, позивањем Дири, које су по многим својим особинама сродне фуријама, на крају дванаестог певања Јупитер, у ствари, почиње да се бори против Јуноне њеним сопственим средствима. *Fata* не побеђују *furor* истиче аутор, већ еп остаје отворен за његово проширивање и ван наративних граница *Енеиде*.

У *Илијади* и *Одисеји* лудило не игра тако важну улогу као у римској епици. У неку руку, хомерско лудило може се разумети само помоћу вергилијевског лудила. Зато је глава под насловом *Homeric Epic: The Greeks and the Rattional?* смештена иза главе посвећене *Енеиди*. Пошто лудило нема велики значај за поетику ових дела, Дебра Хершковиц се углавном ограничава на анализу значења речи као што су ἄτη, λύσσα или μαίνομαι у контексту *Илијаде* и *Одисеје*. Аутор показује како су римски епичари неке песничке слике из ових епова пренели у своја дела и изменили их у римском духу.

Луканов *Грађански рат*, писан у стилу римске књижевности сребрног века, представља неку врсту негације *Енеиде*. Овде места богова заузимају историјске личности, а радњу епа покреће не божански већ људски гнев и *furor* грађанског рата који је захватио Рим. Лукан означава *furor*, чији се корени налазе још у братоубилачкој борби Ромула и Рема, као нешто специфично римско. Грађански рат је еп о политичком растројству римске државе, које је — у духу стоичког учења — у складу са космичким растројством. Једна важна област коју је *Грађански рат* дестабилизовао јесте лингвистичко значење традиционалних римских појмова као што су *virtus* и *pietas*. Ови појмови, под утицајем *furor*-а, који захвата све у свету *Грађанског рата*, добијају управо супротно значење. Граница између појмова који су раније били супротстављени готово се потпуно губи и они се, довођењем у међусобну блискост, обједињују. Тако Дебра Хершковиц сматра да супротност између појмова *virtus* и *furor*, коју она означава као главну мотивациону опозицију у епу, а која је оличена у Цезару и Катону, у *Грађанском рату* практично не постоји. У две посебне анализе ова два лика она показује како је Луканов Катон, обично сматран примером стоичког мудраца, у ствари окарактерисан у истим терминима као и Цезар. Аутор доводи у питање и његову *virtus*: „Лукан ставља у нови контекст конвенционалну слику стоичког мудраца и то тиме што свој лик смешта у свет где је конвенционална супротност између *virtus* и *furor* била реконфигуризована... резултат тога је Катон који је ближи Цезару него Сенекином Катону.” У контексту *Грађанског рата* Катонова *virtus* добија карактеристике Цезаровог *furor*-а. „У Лукановом епу”, закључује аутор, „и стоички мудрац је луд.”

Међу студијама које су ушле у ову књигу издваја се она под насловом *Ovids Metamorphoses: Shifting boundaries of the Divided Self*. Овде аутор примењује готово чисто психолошку анализу ликова у делу. У *Метаморфозама*, које по многим својим особинама нарушавају традицију епског жанра, измењен је и однос према лудилу. Аутор примећује да су сцене лудила веома ретке у *Метаморфозама*, и да су замењене сценама преображења. Код Овидија се „преображења могу читати као визуелно представљање лудила, као психичке манифестације менталних стања”. Стога у Овидијевом епу преображење преузима мотивациону улогу епског лудила. Дебра Хершковиц објашњава да преображење и лудило на исти начин утичу на личност. У тренутку промене спољашњег облика код ликова *Метаморфоза*, услед мењања параметара у односима личности и спољног света, долази до губитка осећања инте-

гритета личности. Аутор налази да они пате од страхова сличних страховима карактеристичним за „егзистенцијално лудило онтолошке несигурности”, које је у свом делу *Подельено ја* описао психолог антипсихијатријског правца Р. Д. Ленг. Ленг је описао три врсте страхова које доживљавају онтолошки несигурне особе: утапање, имплозију и окамењеност. Аутор примењује Ленгову теорију у анализи психологије ликова *Мејаморфоза*, приписујући им ове три врсте страхова. Дебра Хершковиц примењује да је исто стање карактеристично и за сам еп, који стоји на граници епског и свих осталих књижевних жанрова. Коначно, стање када појединац не може одредити тачне границе између сопствене личности и спољног света преносе се код Овидија и на метапоетички план. Бришући границе између себе и свог дела, у коме постоји готово као један од ликова, песник није у стању да одреди где се завршава његова личност а где почиње сама поема.

Еп који се анализира у шестом, последњем поглављу — *Statius Thebaid: Furor Without Limits* — започиње сценом у којој Едип позива Фурију Тисифону да створи раздор између Етеокла и Полиника. Едипова молитва Тисифони представља уједно и програмску изјаву у *Тебауди*. Тиме лудило улази у саму основу овог епа. Код Стација Фурија преузима улогу богова и главни је покретач радње већ од првог певања.

Полазећи од анализе поређења у *Тебауди*, Дебра Хершковиц проналази образац по коме су она грађена, да би закључила да је то кључни образац радње у целом епу: појава изразите енергије која достиже врхунац, након чега долази до њеног губљења. У свим примерима појављују се исти елементи: екстремна количина енергије, расипање те енергије и, услед тога, коначна стагнација или (само)деструкција: „У *Тебауди* су екцесивна енергија и лудило блиско повезни. Они су у толико блиском односу да су практично неодојиви, па, према томе, образац радње овде у ствари представља образац лудила.” Дебра Хершковиц проналази овај модел и у понашању ликова, а по њему делују и богови, Јупитер, па и сама Тисифона, која у једанаестом певању губи снагу и позива у помоћ своју сестру Мегеру. Коначно, овај образац се проширује и на самог песника. Он на крају дванаестог певања нема више поетске снаге, па се радња епа нагло прекида. Још једном Дебра Хершковиц показује како се лудило описано у епу преноси и на композицију дела, и постаје практично неодојиво од његове поетике.

Књига *The Madness of epic* не бави се у посебним главама *Аргонаутичком* Аполонија Рођанина, *Аргонаутичком* Валерија Флака и *Пунским рајом* Силија Италика. О проблему *furor*-а у тим делима Дебра Хершковиц је писала у уводној глави, међутим, ни у једном од ова три епа, по њеном мишљењу, лудило не игра значајнију улогу, па им стога овде није посвећена посебна пажња.

Римска епска књижевност написана после Августовог доба готово је непозната читаоцу са наших простора. Епови као што су Луканов *Грађански рај*, *Аргонаутика* Гаја Валерија Флака и Стацијева *Тебауда* код нас нису преведени. Стога студије посвећене овој тематици, као што је књига *The Madness of Epic* Дебре Хершковиц, могу дати подстицај за књижевна истраживања у том правцу.

Ова аналитична књига, која на нов начин приступа античкој епизици и веома успешно удружује дубоко познавање античке књижевности и савремених психолошких теорија, може бити од велике користи како проучаваоцима епске књижевности тако и ширем кругу читалаца.

Ана Пејковић